

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

23(32)

2023

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

VILNIUS 2023

REDAKTORIŲ KOLEGIJA / EDITORIAL BOARD

Vida Savoniakaitė (vyriausioji redaktorė / Editor-in-Chief)

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Auksuolė Čepaitienė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Vytis Čiubrinskas

Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Jonathan Friedman

Kalifornijos universitetas / University of California, San Diego, USA

Anna Gomóła

Silezijos universitetas Katowicuose / University of Silesia in Katowice, Poland

Chris Hann

Maxo Plancko socialinės antropologijos institutas / Max Planck Institute for Social Anthropology, Halle / Saale, Germany

Neringa Klumbytė

Majamio universitetas / Miami University, Ohio, USA

Ulrich Kockel

Aukštumų ir salų universitetas / University of the Highlands and Islands, Kirkwall, UK

Adam Jonathan Kuper

Londono ekonomikos mokykla / London School of Economics, UK

Orvar Löfgren

Lundo universitetas / Lund University, Sweden

Jonas Mardosa

Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Frederico Delgado Rosa

NOVA universitetas Lisabonoje / NOVA University Lisbon, Portugal

Žilvytis Šaknys

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

REDAKTORIŲ KOLEGIJOS SEKRETORĖ / EDITORIAL ASSISTANT

Danguolė Svidinskaitė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Leidyklos adresas / Address of the Publisher:

Lietuvos istorijos institutas

Tilto g. 17, LT-01101 Vilnius

<www.istorija.lt>

Redaktorių kolegijos kontaktai / Editorial inquiries:

El. paštas / E-mail: etnolog@istorija.lt

Žurnalas registruotas / The Journal is indexed in:

European Reference Index for the Humanities (ERIH)

EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Academic Search Ultimate,

Energy and Power Source, SocINDEX with Full Text, Sociology Source Ultimate

Modern Language Association (MLA) International Bibliography

Leidybą finansavo Lietuvos mokslo taryba pagal Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą (Sutartis Nr. S- LIP-22-43)

TURINYS / CONTENTS

Pratarmė (<i>Vida Savoniakaitė</i>)	5
Editorial (<i>Vida Savoniakaitė</i>)	9

Teminis skyrius: Vilniui – 700 metų / Special Section: Vilnius – 700 Years

Carlo Cubero

Cinematic Affects in War: The Visual Anthropology of Mantas Kvedaravičius	13
Kinematografiniai afektai kare: Manto Kvedaravičiaus vizualinė antropologija. Santrauka	24

Anna Gomóła

How to Explore Vilnius? To Know and to See: Proposals by Kirkor (1856) and Bułhak (1936)	26
Kaip pažinti Vilnių? Žinoti ir pamatyti: Kirkoro (1856) ir Bułhako (1936) vadovai. Santrauka	45

Neringa Klumbytė

Rožytė – Vilniaus legenda: laisvė, mados estetika ir mistika Vidutės Gumbytės Vilniaus istorijoje	47
Rožytė as a Vilnius Legend: Freedom, Fashion Aesthetics, and Secrecy in Vidutė Gumbytė's Vilnius Story. Summary	78

Žilvytis Šaknys

Vilniaus krašto lietuvių jaunimo laisvalaikio atvejis (1920–1939): spaudos publikacijų ir etnografinių lauko tyrimų dermė	80
Lithuanian Youth Leisure Time Case Studies from the Vilnius Region (1920–1939): The Harmony of Press Publications and Ethnographic Field Research. Summary	105

Rasa Paukštytė-Šaknienė

Vilniečių Kūčių valgiai: ar išliko tradicija XXI a. mieste?	108
Vilnius-dwellers' <i>Kūčių</i> Dishes: Does this Tradition Still Exist in the 21st-Century City? Summary	134

Straipsniai / Articles

Rolandas Kregždys

<i>Sovijaus mito</i> faktografijos genezė – etnologinis diskursas	138
Factographic Motifs of the Myth of Sovius: An Ethnological Approach. Summary	168

<i>Daiva Vaitkevičienė</i>	
Rožės liga ir jos užkalbėjimas Musteikoje: žvilgsnis iš etnomedicinės, mitologinės ir socialinės perspektyvos	171
The Disease of Erysipelas and its Treatment by Charming in the Village of Musteika: A Glance from Ethnomedical, Mythological and Social Perspectives. Summary	191

<i>Akvilė Sadauskienė</i>	
Apmąstant pasaką: nuo asmenybės iki šiuolaikinės visuomenės etnografiniame tyrime	194
Rethinking Folktales: From the Personality to Modern Society in Ethnographic Research. Summary	215

<i>Ernesta Dambrauskaitė</i>	
„Diena be nuotykių“: kasdienybės laiko tvarkymas vidutiniame Lietuvos miestelyje	218
‘An Uneventful Day’: Everyday Time Planning in a Medium-Sized Lithuanian Town. Summary	240

Knygų recenzijos / Book Reviews

Neringa Klumbytė. Authoritarian Laughter: Political Humor and Soviet Dystopia in Lithuania (<i>Gediminas Lankauskas</i>)	243
Ieva Jusionytė. Slenkstis: pavojai ir pagalba JAV–Meksikos pasienyje (<i>Darius Daukšas</i>)	247
Rima Praspaliauskiene. Enveloped Lives: Caring and Relating in Lithuanian Health Care (<i>Jolanta Kuznecovienė, Eimantas Peičius</i>)	249
Lietuvių-karaimų kalbų žodynas. A. Špakovska (sud.) (<i>Šarūnas Rinkevičius</i>)	253
Galina Miškinienė. The Kitab of Ivan Lutskevich: A Monument of Lithuanian Tatar Culture (<i>Egdūnas Račius</i>)	256
Klaipėdos krašto konditerijos atradimai. Kepiniai (<i>Jurgita Senulienė</i>)	259

In Memoriam

Jonathan Hill (1954–2023) (<i>Vytis Čiubrinskas</i>)	263
Elijus Juvencijus Morkūnas (1945–2023) (<i>Inga Levickaitė-Vaškevičienė</i>)	265

Lietuvių-karaimų kalbų žodynas. Ana Špakovska (sud.). Vilnius: Skaitmeninis krokodilas, 2020. 681 p. ISBN 978-609-9596-75-4

2020 m. Vilniuje 200 egzempliorių tiražu buvo išleistas Anos Špakovskos (1936–2019) parengtas *Lietuvių-karaimų kalbų žodynas*, kurio kultūrinė reikšmė Lietuvai yra didžiulė, kadangi pirmą kartą šios dvi kalbos buvo susietos žodyno formatu. Šio leidinio svarba atsiskleidžia anksčiau atliktų darbų kontekste: XX ir XXI a. pradžioje tiek karaimų kalbos specialistai, tiek bendruomenės atstovai išleido daugiau nei dešimt karaimų kalbos žodynų, tačiau šie darbai daugiausia buvo parengti lenkų bei rusų kalbomis, o per paskutiniuosius du dešimtmečius jie buvo papildyti augančia dokumentacija anglų ir turkų kalbomis. Tiesa, reikėtų paminėti, kad Lietuvoje jau būta leidinių, leidžiančių prisiliesti prie karaimų kalbos ir jos išmokti ar pagilinti jos žinias – tai 1996 m. Mykolo Firkovičiaus Vilniuje parengtas karaimų kalbos vadovėlis *Mieñ karajče ūrianiam*, taip pat 2011 m. Halinos Kobeckaitės parengtos dvi pasikalbėjimų knygos – viena jų yra Vilniuje išleista *Lietuviški-karaimiški-rusiški pasikalbėjimai*, o kita – Vroclave išleista *Rozmówki polsko-karaimsko-litewskie*, tačiau tai nėra žodynai, taigi jų tikslai ir funkcijos yra kiti.

Ne mažiau simboliška ir tai, kad žodyną parengusi Špakovska kilusi iš Trakų karaimų bendruomenės ir kalbėjo karaimų kalbos Trakų dialektu. Špakovskos parengtas žodynas priklauso naujajai karaimų kalbos žodynų tradicijai, kur darbą atliko ne profesionalūs lingvistai, o karaimų bendruomenės nariai, remdamiesi savo asmeninėmis kalbos žiniomis. Per paskutiniuosius du dešimtmečius buvo išleisti 4 tokie žodynai: du žodynai buvo parengti kaip lenkų-karaimų, vienas kaip rusų-karaimų (juos

parengė, atitinkamai Szymon Juchniewicz, Gabriel Józefowicz, Mark Lavrinovič) bei šioje recenzijoje aprašomas lietuvių-karaimų kalbų žodynas. Visi šie darbai ypatingi dar ir tuo, kad jų autoriai yra kilę iš Trakų karaimų bendruomenės.

Pati karaimų kalba priklauso tiurkų kalbų kipčiakų grupei, o jai artimiausios gyvos kalbos yra karačajų balkarų ir Krymo totorių. Lietuvoje šia kalba kalbama nuo XIV a. pabaigos, kai Vytautas iš Krymo atsivedė kelis šimtus karaimų šeimų, daugelis kurių apsigyveno Trakuose. Šiuo metu Lietuvoje gyvena apie 200 karaimų, o laisvai susikalbėti karaimų kalba gali apie 30 asmenų. Istorijos tėkmėje susiformavo trys karaimų kalbos dialektai – Trakų, Halicho ir Krymo, tačiau pastarieji du dialektai šiandien jau nebėra vartojami. Apie juos žinome tik iš išlikusių užrašų ir vaizdo bei audio medžiagos. Šiandien tebėra vartojamas vienintelis Trakų dialektas, kuris, palyginti su kitais dviem dialektais, išlaikė daugybę archajiškų tiurkiškų žodžių, todėl ši kalba kelia didžiulį susidomėjimą ir tarp tiurkų kalbų tyrinėtojų.

Apie lietuvių-karaimų kalbų žodyno parengimo kontekstą ir tam tikras detales galime sužinoti iš šiame leidinyje pateiktos trumpos pratarmės. Špakovskai, kuri buvo matematikos mokytoja iš Trakų, prireikė 10 metų surinkti informaciją šį darbą atliekant remiantis asmeninėmis autorės karaimų kalbos žiniomis bei naudojantis *Karaimų-Rusų-Lenkų* 1974 m. ir *Rusų-Lietuvių* 1985 m. žodynais. Darbo autorė taip pat nurodė, kad šio žodyno tikslas yra daugiau praktinis ir kad rengiant žodyną, jos tikslas buvo siekis padėti siekiantiems išmokti karaimų kalbą, ypač jaunajai karaimų kartai. Šį norą atspindi pratarmėje pateikti Špakovkos žodžiai karaimų kalba, kad *kiči jazyšym bolsun bolušluchba siuviar igitiliangia...*, kurie lietuviškai skambėtų kaip: „te padės nedidelis mano kūrinėlis mylimam jaunimui...“ (p. 3).

Vertinant žodyne pateikiamą informaciją apie karaimų kalbą, pažymėtina, kad priešingai nei kai kuriuose karaimų kalbos žodynuose, kur būna pateikiama platesnė informacija apie karaimų kalbos gramatinę struktūrą, šio žodyno pratarinėje išsamesnės informacijos apie tai nėra. Pratarinėje pateikiami tik specifiniai kalbos tarimo užrašymo niuansai remiantis Mykolo Firkovičiaus 1996 m. vadovėlyje pateikta sistema karaimų kalbos garsams žymėti – minkštai tariami priešakiniai žodžio pradžios balsiai žymimi raidėmis *ö, ü*, o minkštieji priebalsiai žymimi *d', l', n', s', t', z* raidėmis. Taip pat šioje sistemoje naudojama ir raidė *é*, kuria žymimas priešakinis balsis, vartojamas tik žodžio pradžioje ir tariamas minkštai, taip pat ir raidė *i*, kuri naudojama kaip priebalsio minkstumo ženklas prieš balsį nesudarant dvibalsio, o raidės *e, y* naudojamos kaip užpakalinės artikuliacijos balsiai, tariami kietai. Platesnės informacijos apie kalbos struktūrą ar kitas specifines detales nėra pateikiama, todėl norint efektyviai išnaudoti šio žodyno galimybes būtina tam tikru lygiu susipažinti su karaimų kalba (arba bent jau išmanyti kitas tiurkų kalbas).

Žodyne yra pateikiamos 12 484 žodžių reikšmės, ir toks žodžių skaičius daro jį pakankamai išsamų tiek profesionalių lingvistų, tiek ir kalbos entuziastų parengtų žodynų kontekste. Palyginimui, 1974 m. – iki nesenų laikų profesionaliausiame Nikolajaus Baskakovo, prof. H. Seraja Šapšalo, Aleksandro Dubinskio ir Ananiaszo Zajączkowskio parengtame karaimų-rusų lenkų kalbų akademiniame žodyne yra pateikiama 17 400 žodžių reikšmių. 2015 m. Gulayhano Aqtay'aus ir Henryko Jankowskio parengtame ir Poznanės Adomo Micevičiaus universitete išleistame profesionaliame Krymo karaimų-anglų kalbos žodyne pateikiama 10 000 žodžių. Tuo tarpu Marko Lavrinovičiaus žodyne yra pateikiami 36 597 rusiški ir 13 165 karaimiški

žodžiai. Todėl galima teigti, kad Špakovskos parengtas žodynas pateikia pakankamai platų spektrą žodžių.

Vertinant pačiame žodyne pateikiamą informaciją apie karaimų kalbą ir jos žodžius, visų pirma paminėtina, kad, kaip ir būdinga daugeliui naujos kartos karaimų kalbos žodynų, Špakovskos žodyne yra nurodyti ne tik karaimų kalbos Trakų dialekte vartojami žodžiai, tačiau taip pat pateikiamos nuorodos ir į kituose karaimų kalbos dialektuose vartojamus žodžius. Šios nuorodos pateikiamos remiantis įprastine karaimų kalbos žodynuose taikoma praktika naudoti tris raides – *T, H, K*, skirtas pažymėti atitinkamai Trakų, Haličo ir Krymo dialektus. Pavyzdžiui, lietuvių kalboje vartojamas žodis „kaimynystė“ karaimų kalbos Trakų dialekte vartojamas kaip *konšuluch*, Haličo dialekte kaip *konsuluk*, o Krymo dialekte kaip *konšylyk* (p. 220). Taip pat paminėta, kad jeigu vieno dialekto kontekste atitinkama lietuvių kalbos reikšmė yra naudojamas daugiau negu vienas žodis arba egzistuoja skirtingi šio žodžio tarimo variantai, jie taip pat pateikiami šiame žodyne. Pavyzdžiui, lietuvių kalboje vartojamas žodis „susiraizgęs“ karaimų kalbos Trakų dialekte vartojamas kaip *ilínigian'*, Haličo dialekte kaip *ilingen*, o Krymo dialekte kaip *karyšyk* ir kaip *charyšyk* (p. 550).

Taip pat paminėtina, kad žodyne pateikiami ir tam tikrų frazių ar patarlių vertimai iš lietuvių kalbos į karaimų kalbą, leidžiantys geriau suprasti kalbos funkcionavimą ir padedantys kaip įrankis paaiškinti tam tikrų žodžių prasmę ir vartojimo kontekstą. Pavyzdžiui, lietuvių kalbos žodis „gražus“ karaimų kalbos Trakų dialekte verčiamas kaip *kiorkliu* šalia pateikiant ir frazės „gražus kiemas“ vertimą, kuris karaimų kalboje skambėtų kaip *kiorkliu azbar* (p. 162). Patarlės atveju galime remtis lietuviško žodžio „keliauti“ pavyzdžiu: karaimų kalbos Trakų dialekte jis būtų

verčiamas kaip *kiočmia* šalia pateikiant ir patarlę „daug žino ne tas, kuris ilgai gyvena, o tas, kuris daug keliauja“, kuri karaimų kalba skamba *kiop jašar kiop bilitať, kiop ūriuš kiop bilir* (p. 237).

Platesnės informacijos, kuri nebuvo nurodyta šiame tekste, žodyne apie karaimų kalbą ar leksiką pateikiama nėra (pavyzdžiui, kai kuriuose kituose kalbos vartotojų ir entuziastų žodynuose pateikiama ir karaimų kalbos dialektuose vartojamų žodžių kilmė nurodant, iš kokios kalbos jie pasiekė karaimų kalbą). Tačiau šis žodynas, nors ir nėra profesionalus lingvistinis darbas, yra didžiulis indėlis tiek į karaimų

kultūros dokumentavimą ir išsaugojimą ateities kartoms, tiek ir į Lietuvos kultūrinį paveldą, susiejantis lietuvių kalbą su karaimų kalba ir leidžiantis suprasti, kokia ši kalba yra graži ir įdomi.

Pabaigai noriu pateikti dar vieną citatą, kurią pateikia Špakovska žodyno pratarėje ir kuri, manau, labai gerai atspindi šio žodyno idėją, tikslą ir prasmę: *bu kiči jazyšym bolsun bolušluchba har kliavočiugia kipliamia tuvhan – karaj – sioziun* – karaimų kalba arba lietuviškai: „Tegu tas mažas kūrinėlis pagelbės kiekvienam pageidaujantiems išmokti gimtąją – karaimų – kalbą“ (p. 3).

Šarūnas Rinkevičius

Vilniaus universitetas

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-2788-7188>